

ня цієї проблеми у різні часи. Спочатку ставлення до торгівлі людьми було досить ліберальним. Вона розглядалась як засіб отримання прибутків. Потім у процесі свого розвитку суспільство усвідомило неможливість існування подібної форми збагачення, оскільки вона дискримінувала людину. Почалась боротьба з цим явищем, причому дуже жорстка. Про це свідчать наведені вище приклади застосування в Київській Русі смертної кари за такі дії. Сьогодні ця проблема знову гостро постала як на світовому рівні, так і в нашій країні і потребує застосування всіх можливих заходів правового, силового, соціально-економічного характеру.

Список літератури:

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. К., 1990.
2. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. К, 1990.
3. Денисов С.Ф. История развития законодательства щодо відповідальності за злочини проти громадської моралі (XX-XVIII ст.) // Вісник Запорізького юрид. інституту МВС України, 1998.
4. Мартыненко Н.Э. Похищение человека: понятие, анализ состава и проблемы квалификации. М., 1998.
5. Российское законодательство X-XX веков. М., 1984. Т.1.
6. Владимирский-Буданов М.В. Хрестоматия по истории русского права. СПб., 1899.
7. Соборное Уложение царя Алексея Михайловича. СПб., 1913.
8. Жан Бенуа Шерер. Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців. К., 1994.
9. Российское законодательство X-XX веков. М., 1984. Т.4.
10. Свод законов Российской Империи повелением государя императора Николая Павловича составленный. СПб., 1842.
11. Кокіна В. Дорога до дому // Урядовий кур'єр. 2000. №19.
12. Архів Суворівського райсуду м.Херсону. 1999. Справа №250002-99.
13. Архів Суворівського райсуду м.Херсону 1999. Справа №031252-98.
14. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. Х., 2000.
15. Аврелий Августин. Исповедь. М, 1997.
16. Трибушная Л. Моя подруга продала меня как курицу на сенном базаре // Факты. 1999. 14 октября.

Надійшла до редколегії 12.01.2000

С.О. Харитонов, викладач каф. кримінального та кримінології Ун-ту внутр. справ

ПІДСТАВИ ПРАВОМІРНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Підставою для усякого вчинку вважається причина (привід), які пояснюють (виправдовують) та роблять такий вчинок (поведінку) зрозумілими. Підставою для виняткових вчинків, за виключенням злочинних дій, стають такі фактори об'єктивної реальності, які необхідні та достатні для виправдовування реалізації суб'єктом дій, що зовні мають ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом [1, с.150]. Отже, це означає, що підставою для застосування вогнепальної зброї працівником міліції можуть бути визнані лише такі фактори об'єктивної реальності, які виправдовують примусове позбавлення людини життя, що взагалі є її найвищою цінністю.

Аналіз ст.ст.12, 15, 15-1 Закону України «Про міліцію» дозволяє зробити висновок, що підставою для застосування вогнепальної зброї праців-

ником міліції можуть бути наступні обставини: 1) напад на громадян, який загрожує їх життю та здоров'ю; 2) захоплення чи утримання заручників під час їх визволення; 3) напад на працівників міліції, який загрожує їх життю чи здоров'ю; 4) напад на членів родини працівника міліції, що загрожує їх життю чи здоров'ю; 5) напад на об'єкти, що знаходяться під охороною; 6) напад на конвої; 7) напад на житлові приміщення громадян; 8) напад на приміщення державних підприємств; 9) напад на приміщення громадських підприємств; 10) напад на приміщення державних установ; 11) напад на приміщення громадських установ; 12) напад на приміщення державних організацій; 13) напад на приміщення громадських організацій; 14) захоплення об'єктів, що знаходяться під охороною; 15) захоплення конвоїв; 16) захоплення житлових приміщень громадян; 17) захоплення приміщень державних підприємств; 18) захоплення приміщень громадських підприємств; 19) захоплення приміщень державних установ; 20) захоплення приміщень громадських установ; 21) захоплення приміщень державних організацій; 22) захоплення приміщень громадських організацій; 23) спроба злочинця, якого застали за скоєнням злочину, втекти; 24) озброєний опір особи під час її затримання; 25) намагання особи втекти з-під охорони; 26) загроза життю чи здоров'ю працівника міліції, що виникає внаслідок застосування чи спроби застосування зброї чи інших предметів особою, що має бути затримана; 27) спроба особи, яка була затримана працівником міліції зі зброєю у руках, наблизитися до нього, скорочуючи тим самим вказану працівником міліції відстань; 28) спроба особи, яка була затримана працівником міліції зі зброєю у руках, доторкнутися до зброї.

Наявності хоча б однієї з перелічених вище підстав достатньо, щоб дії працівника міліції, пов'язані з застосуванням вогнепальної зброї, були визнані правомірними.

Приймаючи за основу розроблені наукою кримінального права положення, можна стверджувати, що усі ці фактори мають бути об'єктивними за своєю природою, винятковими за змістом, складними за структурою, а також, стосовно даного випадку, вичерпно передбаченими законодавством.

Результати аналізу свідчать, що в цілому подані вище фактори відповідають цим вимогам (ознакам).

Таким чином, очевидно, що усі вони є фактами об'єктивної реальності. Відмінність їх полягає в тому, що вказані фактори-підстави тим чи іншим чином пов'язані з поведінкою особи, яка здійснює злочин (напад, захоплення, втеча та інше) практично в кожному випадку (за винятком пунктів 27 та 28).

Важливо підкреслити, що лише поведінка, яка об'єктивно визнається суспільно небезпечною, може стати підставою для застосування зброї працівником міліції. Тому ніякі суб'єктивні переконання представника влади, які не підлягають об'єктивному контролю, за жодних умов не можуть виступати такою підставою.

З іншого боку, це вимагає від законодавця чіткої та однозначної характеристики в законі поняття суспільно небезпечної поведінки людини, яка може стати підставою для застосування зброї. Більш того, характеристика цієї поведінки має бути ясною та зрозумілою для працівника міліції, який вимушений діяти в екстремальних ситуаціях і тому, як правило, не має часу на довгі та глибокі роздуми на тему наявності чи відсутності достатньо небезпечної з точки зору суспільства поведінки, яка дає йому право застосувати зброю.

З цієї точки зору уявляється необхідним, наприклад, конкретизувати поняття тяжкого злочину стосовно обґрунтування, передбаченого пунктом 23 (працівник міліції має право застосовувати зброю для затримання особи, яку було знайдено за скоєнням тяжкого злочину і яка намагалася втекти). Адже, очевидно, що перелік тяжких злочинів, передбачений ст.7-1 КК України, містить поряд з насильницько-корисливими злочинами (наприклад, замах на життя державного діяча або представника іноземної держави, диверсія, бандитизм, навмисне вбивство, навмисне тяжке тілесне ушкодження, зґвалтування, розбій, грабіж, злісне та особливо злісне хуліганство тощо) також злочини майнового та немайнового характеру, які напевно чи спроможні виступати у ролі підстави для застосування зброї (наприклад, виготовлення та збут підробних грошей або цінних паперів, порушення правил для операцій з валютою, порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів, отримання хабара, посередництва при передачі чи отриманні хабара та інше). Крім того, у випадку, який ми розглядаємо, у законі йде мова про скоєння злочину. Проте відомо, що особа може бути визнана винною в скоєнні злочину лише на підставі закону та після винесення судом обвинувального вироку. З формулювання того ж закону випливає, що працівник міліції отримує право самостійно кваліфікувати скоєний особою вчинок як тяжкий злочин та визнати особу в цьому винною.

Тому видається необхідним змінити формулювання закону таким чином, щоб воно, по-перше, відповідало Конституції України, по-друге, відбивало б чітко та зрозуміло для працівника міліції життєві ситуації затримання осіб, які скоїли дійсно тяжкі злочини, при яких застосування зброї є можливим.

Отже, перша ознака підстави для застосування вогнепальної зброї працівником міліції – це об'єктивно суспільно небезпечна поведінка людини. Цю ознаку можна назвати матеріальною, оскільки незалежно від свідомості працівника міліції вона відбиває фактор реальної дійсності.

Друга ознака характеризує підстави для застосування зброї з точки зору її соціального змісту – така поведінка має бути винятковою, відверто переходити межі більш-менш звичайної суспільно небезпечної поведінки, тобто такою, яка могла б виправдати для застосування вогнепальної зброї працівником міліції.

Закон України «Про міліцію» передбачає, що працівник міліції має право застосовувати вогнепальну зброю у випадках нападу на громадян, працівників міліції, членів їх родин, якщо це загрожуватиме їх життю чи здоров'ю, для затримання особи, яка чинить збройний опір, тощо. Очевидно, що в зазначених випадках йдеться дійсно про виняткові за своїм змістом вчинки людей, які самі по собі загрожують життю інших осіб (громадян, працівників міліції, членів їх родин, заручників). Інакше кажучи, ознака винятковості суспільно небезпечної поведінки людини полягає в тому, що така поведінка співставна з загрозою життю чи здоров'ю людей, і тому припускається можливість позбавлення життя того, хто створив цю загрозу. Тому цю ознаку підстави для застосування зброї можна назвати соціальною.

Третя ознака підстав, які ми розглядаємо, – ситуативна, яка відбиває той факт, що працівник міліції має право застосовувати зброю як крайній захід. Одного лише нападу, захоплення заручників, утечі з-під варти тощо ще недостатньо для застосування зброї. Її застосування може мати місце лише у надзвичайному, останньому випадку, коли застосування інших засобів (наприклад, засобів фізичного впливу, спеціальних засобів тощо) виявляється недостатнім або їх застосування взагалі неможливе для досягнення цілей, які передбачені законом (захист громадян, працівника міліції, членів його родини від нападу; для звільнення заручників; для відбиття нападу на об'єкти, що знаходяться під охороною та ін.). Інакше кажучи, застосування зброї як крайнього заходу (надзвичайної міри) означає відсутність в цього працівника міліції в ситуації, що склалася, реальної можливості досягти цілей, передбачених законом, іншим шляхом, тобто без застосування вогнепальної зброї.

Європейська конвенція про захист прав та свобод людини 1950 р. припускає позбавлення людини життя лише, коли це є результатом сили абсолютно необхідної:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для реалізації законного арешту та попередження втечі особи, затриманої на законних підставах;
- с) для придушення бунту чи заколоту (згідно з законом).

Ця норма визначає не ситуації, у яких можна навмисно вбивати індивіда, а ситуації, які передбачають застосування насильства, яке потім може привести до позбавлення життя. Таке застосування сили має бути абсолютно необхідним (тобто крайнім заходом) для досягнення цілей, які зазначені у підпунктах [2, с.126].

Таким чином, застосування зброї має бути єдиним засобом досягнення законних цілей. Про це може свідчити лише ситуація, що склалася, тобто така ситуація, коли у працівника міліції немає іншої можливості досягти законних цілей. Застосування зброї припустимо лише, коли це є крайнім (останнім) засобом досягнення цілі.

У цьому простежується схожість дій, які ми розглядаємо, з крайньою необхідністю, в умовах якої небезпека, яка загрожує, неможливо усунути іншими засобами, крім як завданням шкоди. В розгляданих випадках також повинна існувати загроза, види якої вичерпним чином подані в ст.ст.15, 15-1 Закону України «Про міліцію», а також відсутність реальної можливості усунути її, досягти вказаної в законі мети. Якщо така можливість існує, працівник міліції повинен використати інші засоби досягнення мети. Застосування зброї – це надзвичайний, останній засіб, і в цьому випадку дійсно можна провести певну аналогію з підставами крайньої необхідності. Проте, якщо підставою для дій у стані крайньої необхідності є будь-яка небезпека, яка загрожує охоронюваним правом інтересам (КК України не подає з цього приводу ніяких обмежень), то у випадках, які ми розглядаємо, небезпека чітко, вичерпним чином передбачена Законом України «Про міліцію». Далі, якщо про стан крайньої необхідності говорить як про неможливість усунути небезпеку, яка загрожує інтересам держави, інтересам суспільства, інтересам особи чи правам громадян [3, с.51] інакше, як лише шляхом завдання шкоди (при цьому не передбачається, у чому може полягати ця шкода – це може бути і знищення майна, і крадіжка транспортного засобу, і завдання тілесних ушкоджень), то у випадках, що розглядаються, мова йде тільки про можливість застосування зброї, тобто про неможливість боротися з небезпекою інакше, як застосуванням вогнепальної зброї. Це ще раз підтверджує висновок про те, що Закон України «Про міліцію» ставить працівника міліції у досить жорсткі рамки. Якщо працівник міліції у змозі попередити небезпеку іншими засобами, він не має права застосовувати зброю.

Усе викладене дає змогу розрізнити два види обстановки, в якій діє працівник міліції:

– відносно сприятлива обстановка, яка свідчить, що у працівника міліції є реальна можливість запобігти застосуванню зброї, а з допомогою заходів фізичного примусу або спеціальних засобів чи якимось іншим способом, окрім застосування вогнепальної зброї, досягнути законних цілей (така ситуація виключає застосування зброї);

– несприятлива обстановка, за якої працівник міліції не має реальної можливості досягнути законних цілей, окрім як застосувати вогнепальну зброю за її призначенням.

Отже, третя, ситуативна ознака підстав для застосування вогнепальної зброї працівниками міліції відбиває їх складну структуру. Вона включає в себе присутність двох складників, взятих у їх єдності та взаємозв'язку, а саме:

– наявність небезпеки для охоронюваних правом інтересів (небезпеки оперативної та виняткової);

– відсутність у працівника міліції за несприятливих умов, що склалися, реальної можливості досягнути законних цілей, пов'язаних з усуненням цієї небезпеки інакше, як вимушеним застосуванням зброї.

І, нарешті, четверта ознака підстав, що розглядаються, полягає у тому, що їх перелік передбачений тільки законом і при цьому має вичерпний характер.

Тільки законодавцю в особі Верховної Ради України і тільки у формі закону надано право встановлювати перелік підстав для застосування зброї агентами виконавчої влади, в даному випадку, працівниками міліції. Це виключне право парламенту прямо впливає з положень ст.92 Конституції України, яка передбачає, що виключно законами України визначається організація та діяльність органів виконавчої влади, основи національної безпеки, організації Збройних Сил України та забезпечення громадського порядку, правового режиму державного кордону.

Тому перелік підстав для застосування працівниками міліції вогнепальної зброї, закріплених статтями 15 та 15¹ Закону України «Про міліцію» є вичерпним. Отже, ніякими іншими нормативно-правовими актами цей перелік не може бути ні встановлений, ні розширений, ні звужений.

Список літератури:

1. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключяющее преступность деяния. Х., 1990.
2. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская Социальная Хартия. М., 1998.
3. УК Украины: Научно-практический комментарий. К., 1995.

Надійшла до редколегії 18.01.2000

А.Б. Блага, викладач каф. кримінального права та кримінології Ун-ту внутр. справ

ПРОГРАМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК-ЗЛОЧИННИЦЬ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Хоча останніми роками спостерігається помітна криміналізація жіночої половини населення України, кримінологічних досліджень з цієї теми дуже мало. Так, порівняно з 1992 р., коли було притягнуто до кримінальної відповідальності 29 тис. жінок, у 1996 р. – вдвічі більше (понад 59 тис.). Відповідно зросла і питома вага жіночої злочинності: з 14,1% до 17,5%.

У 1998 р. у дев'яти колоніях України відбували покарання 10268 жінок. Серед скоєних ними злочинів крадіжки складалі біля 32%, умисні вбивства та тяжкі тілесні ушкодження – 23%, злочини, що пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин – 16%, грабежі і розбої – 11%, економічні злочини (розкрадання, хабарництво тощо) – 15%. Звертає на себе увагу агресивність жіночої частини злочинного середовища: 35 відсотків засуджених жінок покарані за агресивні (насильницькі) злочини. Такий стан речей потребує корінної перебудови пенітенціарної системи, яка повинна відповідати європейським і світовим стандартам і служити адаптації ув'язненого до нормальних умов людського життя. Невід'ємним елементом повинна стати система ресоціалізації після звільнення з місць ув'язнення. У сучас-